-- Journal of Tax Research --
Volume 33, Issue 65, Spring 2025, 87-111
taxjournal.ir
DOI:/

Iranian National Tax Administration

The Role and Position of Tax Incentives in the Merge of Economic Enterprises

Hanzaleh Fendereski* Phd in Financial Engineering, University of Tehran, Tehran, Iran.

Mohammad Mehdi Naderi Noureiny Phd in Accounting, University of Allameh Tabataba'i, Tehran, Iran.

Abstract

Merge is one of the alternative ways to liquidate companies, which has several advantages. Also, Merge can be implemented with goals such as agility, cost reduction, and increased synergy in companies and banks. Although the merger is stated in Article 111 of the Islamic Civil Code and its executive regulations, there are some ambiguities and omitted points in this article and regulations, which can have tax risks for merging and merging companies. In this research, an attempt has been made to examine the ambiguities of the article of the mentioned law and its compliance with other laws and regulations, and accounting standards to benefit from the benefits of tax exemption. In this research, cases such as the conditions of merging at book value based on accounting standards, how to act with treasury shares based on the Commercial Law, submission or non-submission of the declaration of liquidation in line with the Article 116 of the Islamic Civil Code, withholding tax on the transfer of assets in merging companies the necessary investigation and analysis was presented. In the end, taking into account the provisions of Article 119 of the Civil Code and Articles 26 and 27 of the Law on State Management Services, suggestions for the Tax Affairs Organization to revise the executive regulations of Article 111 or provide a circular to clarify the tax issues of mergers for companies and tax auditors. Is expressed.

* Corresponding Author: hfendereski@ut.ac.ir

How to Cite: Fendereski, H., & Naderi Noureiny, M. M. (2025). The Role and Position of Tax Incentives in the Merge of Economic Enterprises. *Journal of Tax Research, 33*(65), 87-111.

Original Research
Received: 24/11/2024 Accepted: 19/07/2024
e-ISSN: 2717-1817 p-ISSN: 2251-64-84

[Downloaded from taxjournal.ir on 2025-12-12]

[DOI: 10.61882/taxjournal.33.65.87]

Introduction

The funds or property that the government receives from individuals by law to cover public expenses is called tax. Tax is one of the most important means of providing government revenue in any economic system. In addition to its revenue importance, tax is also an important tool for implementing government financial policies.

The government's goal in imposing taxes on various tax bases, including direct and indirect tax policies, is not simply to earn more income, which is why the categories related to its economic effects must be considered in imposing taxes. In addition to imposing taxes, the government can steer the economy in its intended direction by facilitating and creating some incentives and privileges through taxes.

The significant number of registered companies with no activity in the country, the Central Bank's emphasis on complying with the provisions of Articles 16 and 17 of the Law on Removing Barriers to Competitive Production and Improving the Country's Financial System for the banking system, economic conditions, etc., are factors that may lead shareholders of companies to liquidate them. Liquidation, with its emphasis on determining the assets and liabilities of the company, is a time-consuming process and requires completing the relevant steps at the Companies Registration Office, inviting creditors, fulfilling the prescribed tax requirements, etc. A solution that can reduce the process of liquidating companies is a merger. In addition to reducing the administrative process, using mergers of companies as an alternative to liquidation also brings other benefits, including benefiting from tax incentives.

Mergers are not the only alternative to liquidating companies, and this path also has other applications. Mergers of companies can also be carried out to consolidate the capabilities of companies and strengthen them. This issue is foreseen in Article 15 of the Law on "Maximum Use of the Country's Production and Service Capacity and Support for Iranian Goods".

In the stock portfolios of holding companies, especially banks, there is a significant volume of companies with similar activities. These companies were either established by banks or transferred to them in exchange for claims from the government or the debt of the recipients of the facilities. In addition to the need to attract specialized personnel in each of them, managing a significant volume of companies also requires time and money. These cases can be reduced and their capabilities increased with the tax capacity of mergers.

In Chapter Five of Chapter Three of the Direct Taxes Law, tax issues of company mergers are referred to. Although Article 111 of this law deals with tax issues of mergers, experience has shown that in tax issues, differences in some cases, especially in compliance with accounting standards and its administrative process with the Companies Registration Office and the Tax Affairs Organization, cause legal entities to not welcome this legal capacity. On the other hand, the failure

[Downloaded from taxjournal.ir on 2025-12-12]

[DOI: 10.61882/taxjournal.33.65.87]

to fully address the dimensions of the tax of mergers and its processes in this article and its executive regulations will result in different behavior of tax areas and users of this path, which can lead to tax problems for companies and their shareholders. Taxpayers should have the right to be informed about the method of determining taxable income, any action and decision regarding the resolution of tax disputes, and any action to collect taxes from their property and assets, and the tax authorities should be responsible.

In this study, an attempt has been made to examine, through a library review and using a descriptive and analytical method, the tax issues of mergers along with other requirements of legal entities such as accounting and reporting standards and administrative processes with the Companies Registration Office, the Direct Taxes Law, the Commercial Law, and other laws and regulations, and finally to present suggestions in this regard.

Results and Discussion

The tax benefits mentioned in the merger of companies require a merger at book value. According to the provisions of Accounting Standard 38, the merger of companies at book value will only be carried out in companies with a single control subject to the aforementioned standard and will not be carried out at fair value, therefore, tax benefits cannot be enjoyed in other companies with different shareholders.

In the liquidation of companies, the transfer of some assets, including real estate and shares, is subject to a withholding tax following relevant laws and regulations. In the merger of companies, by Article 2 of the Executive Regulations of Article 111 of the Civil Code, the transfer of companies at book value will not be subject to any tax, including withholding tax. Also, during the merger period, it will not be subject to the tax of the liquidation period.

Given that in the process of merging to use the tax benefits of book value merger, companies with single control may be shareholders of each other, in the case of creating treasury shares, to comply with laws and regulations, treasury shares need to be eliminated in order to reduce possible tax risks.

One of the basic ambiguities in the process of merging companies is the submission or non-submission of a liquidation declaration. Although during the merger period, according to Article 111 of the Tax Code, they are not subject to the liquidation period tax, considering the economic activity of the merging company/companies, it is necessary to submit a tax declaration and handle it. The submission of the declaration, the responsibility for its submission, and the manner of handling it are ambiguous for the managers of the companies and the managers of the Tax Affairs Organization. This issue is such that even tax auditors are ambiguous when obtaining the merger documents of the merging and merging companies. One of the ambiguities is the place of presentation of the documents. Another ambiguity is the separate examination of the performance

[Downloaded from taxjournal.ir on 2025-12-12]

[DOI: 10.61882/taxjournal.33.65.87]

of the merging companies during the merger period, either independently or together with the examination of the performance of the merging company. Although this study has attempted to examine the aforementioned ambiguities by examining the laws and regulations and provide relevant solutions, for greater transparency and for economic enterprises to use the predicted capacity, it is necessary to revise the executive regulations of Article 111 of the Tax Code or for the Tax Affairs Organization to take action in the form of a circular to scrutinize the tax process of the merger in line with its duties, including the note to Article 192 of the Tax Code and Articles 26 and 27 of the Civil Service Management Law. Among the items required to revise the executive regulations or to refine the financial process of the merger in the form of a circular are matters such as the mechanism for submitting the declaration of the merger period and how to handle it, how to proceed with treasury shares to eliminate the inconsistency with the Commercial Law, how to use the new company method in the merger, and the inconsistency in the advantage of the merger at book value with Accounting Standard 38, etc. Doing this can help economic enterprises to make greater use of the capacities foreseen in the Tax Law and also provide the government with the guidance it intends to provide for the formulated economic policies.

Keywords: Book Value, Declaration of Liquidation, Liquidation, Merge.
JEL Classification: G34, G38, H21, H25.

[Downloaded from taxjournal.ir on 2025-12-12]

[DOI: 10.61882/taxjournal.33.65.87]

-- مجله علمی، پژوهشنامه مالیات --
شماره۶۵، دوره ۳۳، بهار ۱۴۰۴، ۱۱۱-۸۷
taxjournal.ir
DOI:/

سازمان امور مالیاتی کشور

مقاله پژوهشی
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۴/۲۹
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۹/۰۴
p-ISSN: ۲۲۵۱-۶۴-۸۴
e-ISSN: ۲۷۱۷-۱۸۱۷

نقش و جایگاه مشوق‌های مالیاتی در ادغام بنگاه‌های اقتصادی

حنظله فندرسکی* دکترای مهندسی مالی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

محمدمهدی نادری نورعینی دکترای حسابداری، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

چکیده

ادغام یک از مسیرهای جایگزین انحلال شرکت‌ها است که دارای مزایای متعددی می‌باشد. همچنین ادغام می‌تواند با اهدافی از قبیل چابک‌سازی، کاهش هزینه‌ها، افزایش هم‌افزایی در شرکت‌ها و بانک‌ها اجرا شود. علی‌رغم اینکه در ماده ۱۱۱ ق.م.م و آیین‌نامه اجرایی آن ادغام بیان شده، اما برخی از ابهامات و نکات مغفول در این ماده و آیین‌نامه وجود دارد که می‌تواند ریسک‌های مالیاتی را برای شرکت‌های ادغام‌شونده و ادغام‌پذیر داشته باشد. در این پژوهش تلاش شده تا ضمن بررسی نکات ابهام ماده قانون یاد شده، انطباق آن با سایر قوانین و مقررات و استانداردهای حسابداری در جهت بهره‌مندی از مزایای معافیت مالیاتی ارائه گردد. در این پژوهش، مواردی از قبیل شرایط ادغام به ارزش دفتری بر اساس استانداردهای حسابداری، نحوه عمل با سهام خزانه بر اساس مفاد قانون تجارت، ارائه یا عدم ارائه اظهارنامه انحلال در راستای مفاد ماده ۱۱۶ ق.م.م، مالیات مقطوع انتقال دارایی‌ها در شرکت‌های ادغام‌شونده مورد بررسی و تحلیل لازم ارائه شد. در پایان نیز با عنایت به مفاد ماده ۱۱۹ ق.م.م و مواد ۲۶ و ۲۷ قانون خدمات مدیریت کشوری، پیشنهاداتی برای سازمان امور مالیاتی جهت بازنگری در آیین‌نامه اجرایی ماده ۱۱۱ یا ارائه بخشنامه جهت شفاف نمودن مباحث مالیاتی ادغام برای شرکت‌ها و ممیزان مالیاتی بیان شده است.

کلیدواژه‌ها: ادغام، ارزش دفتری، اظهارنامه انحلال، انحلال.

*نویسنده مسئول: hfendereski@ut.ac.ir

[Downloaded from taxjournal.ir on 2025-12-12]

[DOI: 10.61882/taxjournal.33.65.87]

مقدمه

وجوه یا اموالی که دولت از اشخاص به موجب قانون و به منظور تأمین مخارج عمومی دریافت می‌نماید، مالیات نامیده می‌شود (Ghafarzadeh, 2024). مالیات اصلی‌ترین منبع درآمد پایدار دولت محسوب می‌گردد. انگیزه اصلی وجود نظام مالیاتی در کشورهای گوناگون، تأمین مالی اداره عمومی کشور و تدارک خدمات اجتماعی و اقتصادی است (Abdurrahimi, 2021). مالیات یکی از مهمترین ابزارهای تأمین درآمد دولت در هر سیستم اقتصادی به شمار می‌رود. در کشورهای مختلف با ساختارهای سیاسی و اقتصادی متفاوت، این متغیر از درجه اهمیت متفاوتی برخوردار است. علاوه بر اهمیت درآمدی، مالیات ابزار مهم به‌کارگیری سیاست‌های مالی دولت نیز می‌باشد (Khahnzadi et al., 2021).

مالیات را به دو دسته مستقیم و غیرمستقیم تقسیم می‌کنند. مالیات مستقیم به نوعی از مالیات‌ها اطلاق می‌شود که پرداخت‌کننده آن مشخص است. معمولاً مالیات مستقیم بر دارایی و درآمد وضع می‌گردد. در مقابل مالیات غیرمستقیم بر کالاها و خدمات وضع شده و به صورت بخشی از قیمت بازاری آنها پرداخت می‌شود (Oldman and Schenk, 2007). به عبارت دیگر مالیات مستقیم همان‌گونه که از نام آن مشخص است، از افراد و خانوارها گرفته می‌شوند و مالیات غیرمستقیم بر قیمت کالاها و خدمات اضافه شده و از مصرف‌کنندگان کالا اخذ می‌گردد (Qavami et al., 2018).

به موجب اصل پنجاه و یکم قانون اساسی، «هیچ نوع مالیات وضع نمی‌شود مگر به موجب قانون. موارد معافیت و بخشودگی و تخفیف مالیاتی به موجب قانون مشخص می‌شود». هدف دولت از وضع مالیات بر پایه‌های مختلف مالیاتی، از جمله سیاست‌های مالیات‌های مستقیم و غیرمستقیم، صرفاً کسب درآمد بیشتر نیست، به همین دلیل در وضع مالیات باید مقولات مربوط به آثار اقتصادی آن مورد توجه قرار گیرد (Khahnzadi et al., 2021). علاوه بر وضع مالیات، دولت می‌تواند با تسهیل‌گری و ایجاد برخی از مشوق‌ها و امتیازات از طریق مالیات، اقتصاد را به سمت مد نظر خود سوق دهد. به طور مثال با معافیت مالیاتی شرکت‌های پذیرفته شده در بازار سرمایه، دولت علاوه بر هدایت شرکت‌ها به این بازار، شفافیت اقتصادی و امکان مشارکت سرمایه‌گذاران و عموم مردم را فراهم می‌نماید.

تعداد قابل توجه شرکت‌های ثبت شده فاقد فعالیت در کشور، تأکید بانک مرکزی در خصوص رعایت مفاد مواد ۱۶ و ۱۷ قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور

[Downloaded from taxjournal.ir on 2025-12-12]

[DOI: 10.61882/taxjournal.33.65.87]

برای سیستم بانکی، شرایط اقتصادی و ...، عواملی است که ممکن است سهامداران شرکت‌ها را به سوی انحلال آنها سوق دهد. انحلال با تأکید بر تعیین تکلیف دارایی‌ها و تعهدات شرکت، فرآیند زمان‌بری بوده و نیاز به انجام مراحل مربوطه نزد اداره ثبت شرکت‌ها، دعوت از بستانکاران و انجام الزامات مالیاتی مقرره و ... دارد. راهکاری که می‌تواند فرآیند انحلال شرکت‌ها را کاهش دهد، ادغام[1] می‌باشد. علاوه بر کاهش فرآیند اداری، استفاده از ادغام شرکت‌ها به عنوان جایگزین انحلال، مزایای دیگری از جمله بهره‌مندی از مشوق‌های مالیاتی را نیز به همراه دارد. شایان ذکر است در برخی از موارد، ممکن است گزینه انحلال نسبت به ادغام بهتر باشد و نمی‌توان تجویز کلی در این خصوص ارائه نمود. به طور مثال در مواردی که سهامداران شرکت مورد انحلال متفاوت بوده یا شرکت پیشنهادی دارای مباحث متعدد حقوقی، بیمه و مالیاتی می‌باشد، پیشنهاد می‌گردد از ادغام خودداری شود، چرا که در اینصورت با ادغام، مباحث و مشکلات شرکت ادغام‌شونده به ادغام‌پذیر تسری می‌یابد.

تنها کاربرد ادغام، گزینه جایگزین انحلال شرکت‌ها نبوده و این مسیر کاربردهای دیگری نیز دارد. ادغام شرکت‌ها می‌تواند با هدف تجمیع توانمندی‌های شرکت‌ها و تقویت آنها نیز صورت پذیرد. این موضوع در ماده ۱۵ قانون «حداکثر استفاده از توان تولیدی و خدماتی کشور و حمایت از کالای ایرانی» پیش‌بینی شده است. امروز تکیه بر کارایی درونی و نقاط قوت بنگاه به تنهایی موجب دوام و رشد نمی‌شود، شرکت‌ها با اتخاذ روش‌های ترکیب از منابع قابل بهره‌برداری یکدیگر به صورت مشترک بهره می‌برند و با هم‌افزایی گروهی در مقابل تهدیدهای محیط رقابتی ایستادگی می‌کنند (Ghasemi et al., 2024).

در پرتفوی سهام شرکت‌های هلدینگ مخصوصا بانک‌ها، حجم قابل توجهی از شرکت‌ها با موضوع فعالیت مشابه وجود دارد. این شرکت‌ها یا توسط بانک‌ها تأسیس یا در ازای مطالبات از دولت یا بدهی تسهیلات گیرندگان به آنها منتقل شده‌اند. مدیریت حجم قابل توجهی از تعداد شرکت‌ها علاوه بر نیاز به جذب نیروی متخصص در هر یک از آنها، نیازمند صرف زمان و هزینه نیز می‌باشد. این موارد در حالی است که می‌توان با ظرفیت مالیاتی ادغام نسبت به کاهش تعداد آنها و افزایش توانمندی اقدام نمود.

در فصل پنجم از باب سوم قانون مالیات‌های مستقیم، اشاره به مباحث مالیاتی ادغام شرکت‌ها شده است. اگرچه ماده ۱۱۱ این قانون به موضوعات مالیاتی ادغام پرداخته است،

1. Merge

[Downloaded from taxjournal.ir on 2025-12-12]

[DOI: 10.61882/taxjournal.33.65.87]

اما تجربه نشان داده که در مباحث مالیاتی اختلاف برخی از موارد مخصوصا در انطباق با استانداردهای حسابداری و فرآیند اداری آن نزد اداره ثبت شرکت‌ها و سازمان امور مالیاتی، موجب عدم استقبال اشخاص حقوقی از این ظرفیت قانونی می‌شود. از سوی دیگر عدم پرداختن کامل به ابعاد مالیات ادغام و فرآیندهای آن در این ماده و آیین‌نامه اجرایی آن، موجب رفتار متفاوت حوزه‌های مالیاتی و استفاده‌کنندگان از این مسیر خواهد شد که می‌تواند به ایجاد مشکلات مالیاتی برای شرکت‌ها و سهامداران آنها منجر شود. مؤدیان مالیاتی باید حق داشته باشند که درباره نحوه تشخیص درآمد مشمول مالیات، هر گونه اقدام و تصمیم‌گیری در مورد حل اختلاف مالیاتی و هر گونه اقدام در جهت وصول قهری مالیات از اموال و دارایی خود کسب اطلاع نمایند و دستگاه مالیات نیز مکلف به پاسخگویی باشد (Ghafarzadeh, 2024). طبق مواد ۲۶ و ۲۷ قانون مدیریت خدمات کشوری، «دستگاه‌های اجرایی مکلفند مردم را با حقوق و تکالیف خود در تعامل با دستگاه‌های اجرایی آشنا نموده و از طریق ارتباط جمعی به ویژه صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران سطح آگاهی عمومی در این زمینه را ارتقاء داده و اطلاعات لازم را به نحو مطلوب و مناسب در اختیار مردم قرار دهند. مردم در استفاده از خدمات دستگاه‌های اجرایی در شرایط مساوی از حقوق یکسان برخوردارند. دستگاه‌های اجرایی موظفند حداکثر ظرف سه ماه، مراحل، زمان و کیفیت و استاندارد ارائه خدمت و تغییرات آنها را مستند و شفاف نموده و از طریق مختلف به اطلاع مردم برسانند و در صورت بروز هر گونه تخلف، مسئولین دستگاه‌های اجرایی مسئولیت پاسخگویی به مردم و شکایت آنان را به عهده خواهند داشت».

در این پژوهش تلاش شده است تا با بررسی کتابخانه‌ای و با استفاده از روش توصیفی و تحلیلی، مباحث مالیاتی ادغام در کنار سایر الزامات اشخاص حقوقی از قبیل استانداردهای حسابداری و گزارشگری و فرآیند اداری نزد اداره ثبت شرکت‌ها، قانون مالیات‌های مستقیم، قانون تجارت و سایر قوانین و مقررات بررسی و در نهایت پیشنهاداتی در این خصوص ارائه شود.

در این تحقیق، ابتدا (بخش دوم) ادبیات موضوع و پیشینه تحقیق بیان می‌گردد. در بخش سوم، روش تحقیق ارائه خواهد شد. در بخش چهارم، مباحث مالیاتی ادغام شرکت‌ها در مقایسه با سایر قوانین و الزامات و تکالیف مربوطه از جمله ارائه اظهارنامه دوره ادغام ارائه می‌گردد. در بخش پایانی، نتایج پژوهش و پیشنهاداتی در خصوص ادغام شرکت‌ها از نگاه مالیاتی ارائه خواهد شد.

[Downloaded from taxjournal.ir on 2025-12-12]

[DOI: 10.61882/taxjournal.33.65.87]

ادبیات موضوع و پیشینه تحقیق

ادغام از لحاظ لغوی، لفظی عربی است. کوفی‌ها آن را مصدر باب افعال و بصری‌ها آن را مصدر باب افتعال می‌دانند. در زبان بصری، حرف «دال» مشدد خوانده می‌شود (Dehkhoda, 1993). ادغام، قراردادی بین دو یا چند شرکت تجاری است که به موجب آن کلیه حقوق و تعهدات شرکت یا شرکت‌های تجاری ادغام‌شونده به شرکت تجاری ادغام‌کننده یا جدید منتقل و شرکت یا شرکت‌های تجاری ادغام‌شونده بدون اینکه تسویه شوند، منحل می‌شوند (Beigi Habibabadi, 2004).

ادغام و اکتساب[1]، در مباحث مالی[2] دارای کارکرد مشابهی هستند. ادغام فرآیندی ثبتی بوده و یک شرکت در شرکت دیگر ترکیب می‌شود. ادغام می‌تواند به صورت ساده یا مرکب باشد. در فرآیند ادغام ساده یک یا چند شرکت (به عنوان ادغام‌شونده) در شرکت دیگر به عنوان ادغام‌پذیر، ادغام می‌شوند (Hassannejad and Fadeinejad, 2017). در ادغام مرکب، چند شرکت در شرکت جدیدالتأسیس، ادغام می‌شوند. در فرهنگ مالی به ادغام مرکب، تلفیق[3] نیز گفته می‌شود. در اکتساب یک شرکت، سهام شرکت دیگر را خریداری می‌نماید. عموماً اکتساب در مقایسه با ادغام، فرآیند خصمانه‌ای محسوب می‌شود (Hillier et al., 2018). تفاوت ادغام با سایر اصطلاحات فوق‌الذکر در این است که اثر ذاتی یا اولیه ادغام، محو شخصیت حقوقی شرکت‌های ادغام‌شونده در ادغام ساده و محو شخصیت حقوقی کلیه شرکت‌های تجاری در ادغام مرکب است. محو شخصیت حقوقی به معنای انحلال بدون تسویه است. این در حالی است که در اکتساب محو شخصیت حقوقی صورت نگرفته و بدون این که شخصیت حقوقی هر یک از آنها محو شود، کنترل شرکتی از طریق خرید سهام (بلعیدن[4])، در اختیار شرکتی دیگر در می‌آید (Jafari Samet, 2018; Hillier et al., 2018). در ادامه این مقاله، دو واژه ادغام و اکتساب به عنوان مترادف به کار می‌روند.

تحلیل‌گران مالی عموما ادغام و اکتساب را به سه نوع تقسیم می‌کنند. در ادغام افقی[5] شرکت‌های ادغام‌شونده در یک صنعت مشابه قرار دارند. در این خصوص می‌توان به ادغام شرکت‌های صنعت خودروسازی در یکدیگر اشاره نمود. نوع دیگر ادغام، به صورت ادغام

1. Acquisition
2. Finance
3. Consolidation
4. Takeover
5. Horizontal Merge

[Downloaded from taxjournal.ir on 2025-12-12]
[DOI: 10.61882/taxjournal.33.65.87]

عمودی[1] می‌باشد. در این نوع ادغام، شرکت‌های فعال در یک زنجیره ارزش در یکدیگر ادغام می‌شوند. در این خصوص می‌توان به ادغام شرکت‌های تولید کننده قطعات خودرو در شرکت‌های تولید کننده خودرو اشاره نمود. نوع سوم ادغام به صورت چند رشته‌ای[2] می‌باشد. در این نوع ادغام، شرکت‌های فعال در صنایع مختلف با یکدیگر ادغام می‌شوند (Hillier et al., 2018). این نوع از ادغام در «آیین‌نامه تشویق به مشارکت موضوع ماده ۱۵ قانون حداکثر استفاده از توان تولیدی و خدماتی کشور و حمایت از کالای ایرانی»، به عنوان ادغام نامتجانس ذکر شده است.

از مزایای ادغام و اکتساب شرکت‌ها می‌تواند به افزایش هم‌افزایی و کاهش هزینه‌ها اشاره نمود. به عنوان نمونه، با ادغام افقی شرکت‌های فعال در یک صنعت می‌توان نسبت به هم‌افزایی در مواردی از قبیل مزایای تولید جغرافیایی و تکنولوژی و کاهش هزینه‌ها در مواردی از قبیل هزینه‌های بخش‌های خدماتی و پشتیبانی و ... اشاره نمود. علاوه بر این موضوع، ادغام در کشور ما می‌تواند کاربرد قابل توجهی به عنوان جایگزین انحلال در هلدینگ‌ها و بانک‌ها داشته باشد. مخصوصاً در بانک‌ها به دلیل حجم قابل توجه شرکت‌های فعال در صنعت انبوه‌سازی و املاک و مستغلات که به صورت تأسیسی یا تملیکی در اختیار بانک‌ها قرار گرفته‌اند، می‌توان از طریق ادغام نسبت به کاهش شرکت‌ها و کاهش هزینه‌های مربوط اقدام نمود.

در ادامه، ابتدا به تاریخچه قانونی ادغام در کشور پرداخته می‌شود و سپس برخی از پژوهش‌های صورت گرفته در حوزه ادغام بیان می‌گردد.

اولین قانونی که صریحاً از ادغام نام برده و احکام و آثار آن را به صورت کامل بیان کرده، قانون تعاونی مصوب ۱۳۵۰ است که در ماده ۳۶ این قانون، ادغام شرکت‌های تعاونی را در صلاحیت مجمع عمومی فوق‌العاده دانسته است. بعدها قانون بخش اقتصاد تعاونی در سال ۱۳۷۰ به تصویب رسید. در این قانون ادغام شرکت‌های تعاونی با یکدیگر و احکام و آثار آن در ماده ۵۳ پیش‌بینی شده و آیین‌نامه اجرایی ادغام اصلاحی سال ۱۳۹۲ در فصل دوم از ماده ۸ تا ۱۴ به صورت کامل شرایط و شیوه‌های اجرایی آن را بیان کرده است (Jafari Samet, 2018).

دومین قانونی که در خصوص ادغام مباحثی را مطرح کرد، قانون تأسیس بیمه مرکزی ایران و بیمه‌گری در ایران مصوب ۱۳۵۰ است که در مواد ۵۴ تا ۵۹ ادغام شرکت‌های سهامی عام بیمه را در صورت برگزاری مجامع عمومی فوق‌العاده شرکت‌های مشمول ادغام و همچنین موافقت

1. Vertical Merge
2. Conglomerate

[Downloaded from taxjournal.ir on 2025-12-12]
[DOI: 10.61882/taxjournal.33.65.87]

بیمه مرکزی ایران، تصریح کرده است.

در قانون برنامه‌های اول تا پنجم توسعه، ادغام شرکت‌ها پیش‌بینی شده است. علاوه بر این ادغام براساس ماده ۱۱۱ قانون مالیات‌های مستقیم و همچنین طبق آیین‌نامه اجرایی بند «ز» این ماده مصوب ۱۳۸۳، مجاز است. پس از آن ادغام شرکت‌های تجاری طبق بند ۱۶ ماده ۱ قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی مصوب سال ۱۳۸۹ ذکر شده است. همچنین در سال ۱۳۹۸ نیز در قانون حداکثر استفاده از توان تولیدی و خدماتی کشور و حمایت از کالای ایرانی به ادغام در جهت تقویت توانمندی شرکت‌ها اشاره شده است.

موارد قانونی ذکر شده بیانگر عدم توجه و تمرکز کامل در قوانین کشور در حوزه ادغام می‌باشد. این موضوع صرفاً به صورت پراکنده در بخشی از قوانین (یک ماده در قانون م.م، قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ و ...) اشاره شده است. عدم توجه، صرفاً متمرکز بر قانون‌گذار نبوده و در تحقیقات صورت گرفته نیز عمده پژوهش‌ها متمرکز بر ادغام در نظام بانکی با هدف کاهش هزینه‌ها، بهبود کفایت سرمایه و نسبت‌های اعتباری، کاهش تعداد شعب و ...، یا بررسی مباحث حقوقی ادغام در مقایسه با سایر کشورها می‌باشد. در ادامه برخی از این پژوهش‌ها ارائه خواهد شد.

عیسی‌زاده و مظهری آوا (۱۳۹۴) به بررسی مزایای صرفه اقتصادی و کاهش هزینه‌ها پرداختند. برای بررسی این موضوع با استفاده از داده‌های ترازنامه، ادغام بین دو بانک ملت و تجارت که در بین بانک‌های ایرانی از بیشترین دارایی برخوردارند، در طی سال‌های ۱۳۸۲-۱۳۹۱ شبیه‌سازی شده است. نتایج برآورد مدل نشان می‌دهد که وجود صرفه‌های مقیاس باعث کاهش هزینه بعد از ادغام می‌شود، اما تعطیل کردن شعب بانک هدف، بعد از ادغام نمی‌تواند منجر به کاهش هزینه این دو بانک ادغامی گردد.

حسن‌نژاد و فدائی‌نژاد (۱۳۹۶) به بررسی انگیزه‌ها و تحقق آنها در این فرآیند پرداختند. در این پژوهش، شش انگیزه برای فرآیند ادغام و خرید مبنا قرار گرفته و براساس پرسش از خبرگان مورد سنجه‌های آماری قرار گرفتند.

هاشمی و معصومی (۱۳۹۶) به بررسی ابعاد حقوقی ادغام این صندوق پرداختند. یافته‌های تحقیق بیانگر این موضوع است که اگرچه ادغام یاد شده امری ضروری است، اما تحقق این موضوع با موانع و مشکلات متعددی در حوزه حقوقی و ساختاری روبه‌رو است.

جعفری صامت (۱۳۹۷) راهکارهای موثر جهت جلوگیری از ورشکستگی بانک‌ها با تأکید

[Downloaded from taxjournal.ir on 2025-12-12]

[DOI: 10.61882/taxjournal.33.65.87]

به الگوی ادغام را بررسی نموده است. در این مقاله مزایای ادغام احصا شده و ادغام مؤسسات مالی و اعتباری و کاستن از تعداد آنها را موجب کیفیت و اثرگذاری نظارت بانک مرکزی و به تبع آن ثبات و شفافیت بر بازار پول می‌داند.

قربانی و همکاران (۱۳۹۹) به بررسی جنبه‌های خاص حقوقی افزایش سرمایه ناشی در ادغام ساده بانک‌ها پرداخته است. در حالتی که شرکتی در شرکت دیگری ادغام می‌شود، شخصیت حقوقی شرکت نخست با این اقدام محو می‌گردد و همه دیون، اموال و شرکای آن به شرکت بازمانده انتقال می‌یابد. این ادغام موجب افزایش سرمایه بانک پذیرنده ادغام می‌شود که در این پژوهش ابعاد حقوقی این افزایش سرمایه مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.

ترکانی و همکاران (۱۴۰۰) به بررسی ابعاد ادغام مؤسسات حسابرسی که می‌تواند منجر به بهبود کیفیت و ارائه خدمات شود، پرداختند. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که مؤسسات درگیر در ادغام به طور شکلی، فقط در قالب یک نام مشترک، اما به صورت جزیره‌ای بر همان روال قبل از ادغام، به فعالیت خود ادامه می‌دهند.

رسولی قهرودی و شهیدی اصل (۱۴۰۰) به دنبال بررسی تأثیر مشخصات شرکت‌های تصاحب‌کننده و تصاحب‌شونده به لحاظ حاکمیت شرکتی و عوامل سازمانی بر عملکرد شرکت‌های ادغام و تملیک شده از دو بعد رشد سود هر سهم و رشد بازده انباشته غیرنرمال هستند. در این مقاله، ادغام مشابه با تملک در نظر گرفته شده است.

قاسمی و همکاران (۱۴۰۲) به دنبال بررسی و سنجش افزایش هم‌افزایی ادغام بنگاه‌ها می‌باشند. نتایج تحقیق براساس شبیه‌سازی صورت گرفته براساس روش مونت کارلو بیانگر این است که ادغام، نوعی رشد در فعالیت‌ها و عملیات شرکت به شمار می‌رود که باعث متنوع‌تر شدن فعالیت‌های شرکت می‌شود و از جمله استراتژی‌های شرکت‌ها جهت افزایش موقعیت رقابتی و یک تصمیم مهم و استراتژیک در مدیریت مالی تلقی می‌شود.

همان‌طور که بیان گردید، عمده پژوهش‌ها در حوزه ادغام بانک‌ها و مقایسه مباحث حقوقی ادغام در ایران و سایر کشورها می‌باشد و هیچ یک به بررسی فرآیند و مباحث اجرایی و مالیاتی ادغام در کشور نپرداخته است. در این پژوهش تلاش می‌گردد با عنایت به اشاره پراکنده قوانین به موضوع ادغام، نسبت به تجمیع آنها اقدام شده و به مباحث مالیاتی ادغام در کنار توجه به سایر الزامات از قبیل قانون تجارت و استانداردهای حسابداری در جهت بهره‌مندی از مزایای مالیاتی پیش‌بینی شده، اقدام گردد.

[Downloaded from taxjournal.ir on 2025-12-12]

[DOI: 10.61882/taxjournal.33.65.87]

روش تحقیق

در این تحقیق به دنبال بررسی ابعاد مالیاتی ادغام شرکت‌ها در تطابق با سایر قوانین و مقررات از جمله استانداردهای حسابداری و قانون تجارت می‌باشیم. از آنجا که این پژوهش به دنبال بررسی و پیشنهاداتی در خصوص مباحث مالیاتی و قانونی ادغام و اجرایی شدن آن است، جزو تحقیق‌های کاربردی قرار می‌گیرد. در این پژوهش از بررسی کتابخانه‌ای در گردآوری و تحلیل اطلاعات مقدماتی استفاده می‌گردد و از روش توصیفی-تحلیلی در تبیین و بررسی ابعاد تخصصی فرآیندهای ادغام شرکت‌ها از نگاه قانون مالیات استفاده می‌شود. هدف اصلی این تحقیق بررسی و تبیین مکانیزم مالیاتی ادغام شرکت‌ها در جهت توسعه و گسترش استفاده از ظرفیت و تسهیل پیش‌بینی شده در قانون مالیات‌های مستقیم می‌باشد. این پژوهش با استفاده از مطالعات و بررسی کتابخانه‌ای به دنبال پاسخ به این سوأل است که آیا طبق قوانین و مقررات و استانداردهای حسابداری، امکان استفاده از ظرفیت و مزایای پیش‌بینی شده در ماده ۱۱۱ قانون مالیات‌های مستقیم در ادغام شرکت‌ها وجود دارد؟

ادغام از نگاه قانون مالیات‌های مستقیم

از جمله مزایای و مشوق‌های پیش‌بینی شده در قانون مالیات‌های مستقیم، ادغام شرکت‌ها می‌باشد که در ماده ۱۱۱ این قانون به آن پرداخته است. براساس مفاد ماده ۱۱۱:

شرکت‌هایی که با تأسیس شرکت جدید یا با حفظ شخصیت حقوقی یک شرکت در هم ادغام یا ترکیب می‌شوند از لحاظ مالیاتی مشمول مقررات زیر می‌باشند:

الف-تأسیس شرکت جدید یا افزایش سرمایه شرکت موجود تا سقف مجموع سرمایه‌های ثبت شده شرکت‌های ادغام یا ترکیب شده از پرداخت نیم در هزار حق تمبر موضوع ماده ۴۸ این قانون معاف است.

ب- انتقال دارایی‌های شرکت‌های ادغام یا ترکیب شده به شرکت جدید یا شرکت موجود حسب مورد به ارزش دفتری مشمول مالیات مقرر در این قانون نخواهد بود.

ج-عملیات شرکت‌های ادغام یا ترکیب شده در شرکت جدید یا شرکت موجود مشمول مالیات دوره انحلال موضوع بخش مالیات بر درآمد این قانون نخواهد بود.

د- استهلاک دارایی‌های منتقل شده به شرکت جدید یا شرکت موجود باید براساس روال قبل از ادغام یا ترکیب ادامه یابد.

[Downloaded from taxjournal.ir on 2025-12-12]

[DOI: 10.61882/taxjournal.33.65.87]

هـ ـ هرگاه در نتیجه ادغام یا ترکیب، درآمدی به هر یک از سهامداران در شرکت‌های ادغام یا ترکیب شده تعلق گیرد، طبق مقررات مربوط مشمول مالیات خواهد بود.

و ـ کلیه تعهدات و تکالیف مالیاتی شرکت‌های ادغام یا ترکیب شده به عهده شرکت جدید یا موجود حسب مورد می‌باشد.

ز ـ آیین‌نامه اجرایی این ماده حداکثر ظرف مدت شش ماه از تاریخ تصویب این اصلاحیه به پیشنهاد مشترک وزارتخانه‌های امور اقتصادی و دارایی و صنایع و معادن به تصویب هیأت وزیران خواهد رسید.

در ادامه، مباحث مختلف مطروحه در ماده فوق براساس آیین‌نامه اجرایی آن و در انطباق با سایر مفاد قانون مالیات‌های مستقیم، قانون تجارت و ... بررسی و ارائه می‌گردد.

ادغام از طریق ایجاد شرکت جدید یا استفاده از شرکت‌های موجود

بر اساس مفاد ماده ۱۱۱ ق.م.م، دو نوع ادغام پیش‌بینی شده است. این موضوع در ماده ۱ آیین‌نامه اجرایی ماده ۱۱۱ نیز اشاره شده است. بر این اساس انواع ادغام شامل ایجاد شرکت جدید یا استفاده از یکی از شرکت‌های موجود می‌باشد. زمانی که در فرآیند ادغام از یکی از شرکت‌های موجود استفاده می‌شود، نیازمند برگزاری مجمع عمومی فوق‌العاده مشترک و همزمان شرکت‌ها می‌باشد، اما زمانی که شرکت ادغام‌پذیر شرکت جدید التأسیس باشد، درخصوص نحوه تصمیم‌گیری ادغام و اجرای آن ابهام وجود دارد.

از تأسیس شرکت جدید و اجرای آن دو برخورد متفاوت می‌توان داشت. یکی از این موارد، استفاده از شرکت‌های ادغام‌شونده به عنوان آورده غیرنقد مؤسسان شرکت جدید می‌باشد. در این حالت، مطابق با مفاد قانون تجارت از جمله ماده ۷۶ باید با ارزیابی آورده غیرنقد صورت پذیرد. در این صورت ادغام به ارزش دفتری نبوده و مزایای پیش‌بینی شده در ماده ۱۱۱ ق.م.م و آیین‌نامه اجرایی مشمول این ادغام نخواهد شد. برخورد دوم ابتدا تأسیس شرکت جدید و سپس برگزاری مجمع عمومی فوق‌العاده با موضوع پذیرش ادغام شرکت‌های دیگر باشد که این موضوع مشابه استفاده از یکی از شرکت‌های موجود است. بنابراین برداشت صورت گرفته از مفاد قانون در حالت تأسیس شرکت جدید، استفاده از شرکت‌های ادغام شونده به عنوان آورده غیرنقد مؤسسین و ادغام به ارزش روز و عدم استفاده از مزایای معافیت مالیاتی است. یکی از اهداف کلی شرکت‌ها در فرآیند ادغام، کاهش تعداد شرکت‌ها می‌باشد. به همین دلیل معمولاً

[Downloaded from taxjournal.ir on 2025-12-12]

[DOI: 10.61882/taxjournal.33.65.87]

در فرآیند ادغام از شرکت موجود استفاده می‌گردد. علاوه بر آن، با توجه به تکلیف یک ماهه پیش‌بینی شده در قانون و آیین‌نامه اجرایی آن برای مدیران در خصوص ارائه مدارک و مستندات ادغام به حوزه مالیاتی، روش استفاده از شرکت موجود نسبت به تأسیس شرکت جدید، روش کوتاه‌تری از نظر زمان می‌باشد.

مزایای مالیاتی ادغام به ارزش دفتری در انطباق با استانداردهای حسابداری

استاندارد حسابداری شماره ۳۸ با عنوان ترکیب‌های تجاری، به دنبال بهبود مربوط بودن، قابلیت اتکا و قابلیت مقایسه اطلاعاتی است که واحد گزارشگر در صورت‌های مالی خود درباره ترکیب تجاری و آثار آن ارائه می‌کند. طبق این استاندارد نیاز است شناخت و اندازه‌گیری سرقفلی یا سود حاصل از خرید زیر قیمت ارزیابی گردد.

جهت رعایت استاندارد یاد شده، باید ارزش منصفانه مبنای عمل قرار گیرد. این موضوع منجر به ایجاد ریسک مالیاتی برای سهامداران خواهد شد. به عبارت دیگر امکان استفاده از مزایای مالیاتی پیش‌بینی شده در ماده ۱۱۱ در خصوص معافیت مالیاتی در ادغام به ارزش دفتری وجود ندارد. با نگاه دقیق‌تر به این استاندارد (بخش «پ» بند۲ استاندارد)، ترکیب واحدهای تجاری یا فعالیت‌های تجاری تحت کنترل واحد در دامنه کاربرد این استاندارد قرار نمی‌گیرد. به عبارت دیگر در صورتی که شرکت‌های ادغام‌شونده و ادغام‌پذیر، تحت کنترل واحد باشد (سهامداران یکسان)، نیاز به رعایت استاندارد ۳۸ در خصوص شناسایی ترکیب به ارزش منصفانه را نداشته و می‌توانند از ظرفیت یاد شده در بند «ب» ماده ۱۱۱ قانون در خصوص انتقال دارایی‌ها به ارزش دفتری استفاده نمایند. همان‌گونه که از مفاد مباحث ارائه شده برداشت می‌گردد، استفاده از روش انتقال دارایی‌های به ارزش دفتری از نظر اقتصادی و استانداردهای حسابداری تنها در زمانی که سهامداران شرکت‌های ادغام‌شونده و ادغام‌پذیر یکسان باشند (واحد تجاری نهایی یکسان باشد)، قابلیت استفاده را دارد، لذا در صورتی‌که شرکت‌های ادغام‌شونده یا ادغام‌پذیر عرضه شده در بازار سرمایه بوده یا دارای سهامدار متفاوت با هم باشند، امکان استفاده از ظرفیت ادغام به ارزش دفتری براساس مفاد استاندارد حسابداری وجود ندارد.

مبلغ مورد استفاده جهت انتقال دارایی‌ها در فرآیند ادغام و ترکیب

یکی از موضوعات در فرآیند ادغام، مالیات انتقال دارایی‌های شرکت /شرکت‌های ادغام‌شونده

[Downloaded from taxjournal.ir on 2025-12-12]

[DOI: 10.61882/taxjournal.33.65.87]

به شرکت ادغام‌پذیر است. این موضوع مخصوصا در زمانی که ارزش دارایی‌های شرکت ادغام‌شونده محسوس بوده و واگذاری آنها در حالت عادی مشمول مالیات ماده ۱۰۵ می‌گردد، اهمیت بیشتری دارد. در بند «ب» ماده ۱۱۱ قانون و ماده۲ آیین‌نامه اجرایی، بیان می‌گردد: «انتقال دارایی‌های شرکت‌های ادغام یا ترکیب شده به شرکت جدید یا شرکت موجود حسب مورد به ارزش دفتری مشمول مالیات مقرر در این قانون نخواهد شد». بر این اساس، تنها راه استفاده از مزیت معافیت مالیاتی در فرآیند ادغام، استفاده از روش ارزش دفتری در انتقال دارایی‌ها می‌باشد. در صورت یکسان بودن سهامداران (واحد تجاری نهایی) شرکت‌های ادغام‌شونده و ادغام‌پذیر، انتقال دارایی‌ها به ارزش دفتری به شرکت ادغام‌پذیر با عنایت به اینکه تغییری در میزان دارایی‌های متعلق به سهامداران رخ نمی‌دهد، از نظر اقتصادی مشکلی ایجاد نخواهد کرد. از ابعاد حسابداری نیز همان‌گونه که در بخش قبل اشاره شده، در صورت یکسان بودن سهامداران امکان استفاده از این موضوع وجود دارد، اما در صورت متفاوت بودن سهامداران کل یا بخشی از شرکت‌های ادغام‌شونده و ادغام‌پذیر، از نظر استاندارد حسابداری امکان استفاده از ادغام به ارزش دفتری وجود نداشته، لذا نمی‌توان از ظرفیت معافیت مالیاتی پیش‌بینی شده در ادغام بهره برد. عدم استفاده از ارزش دفتری در انتقال دارایی‌ها موجب ایجاد هزینه مالیاتی خواهد شد.

سهام خزانه در فرآیند ادغام

بر اساس مفاهیم مالی، ادغام می‌تواند به صورت افقی، عمودی و تلفیق باشد. در ادغام افقی، معمولاً شرکت‌های رقیب با اهدافی از قبیل کاهش هزینه‌های رقابت، ایجاد مزیت رقابتی بیشتر، ایجاد انحصار، الزامات قانونی و ... با هم ترکیب می‌شوند. در ادغام عمودی با توجه به تعریف بخش‌های قبل، شرکت‌های یک زنجیره تأمین در یکدیگر ادغام می‌شوند. به طور مثال یک شرکت تولیدی نسبت به ترکیب یا ادغام با یک شرکت تأمین‌کننده مواد اولیه خود یا شرکت مادر نسبت به ادغام زیرمجموعه در خود اقدام می‌نماید. در این ادغام‌ها ممکن است به واسطه سهامداری شرکت ادغام‌شونده در شرکت ادغام‌پذیر، سهام خزانه ایجاد شود. درصورتی که شرکت ادغام‌شونده مالک بخشی از سهام شرکت ادغام‌پذیر باشد، در فرآیند ادغام کلیه دارایی‌ها از جمله سهام یاد شده به شرکت ادغام‌پذیر منتقل می‌گردد. در این حالت شرکت ادغام‌پذیر مالک بخشی از سهام خود شده و منجر به ایجاد سهام خزانه خواهد شد. طبق ماده ۱۹۸ قانون

[Downloaded from taxjournal.ir on 2025-12-12]

[DOI: 10.61882/taxjournal.33.65.87]

تجارت «خرید سهام شرکت توسط همان شرکت ممنوع است». طبق بند «ب» ماده ۲۸ قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور، صرفاً شرکت‌های پذیرفته شده در بورس و بازارهای خارج از بورس با رعایت ضوابطی مجاز به خرید سهام خود تحت عنوان سهام خزانه می‌باشند. اگرچه در حال حاضر طبق برخی از ضوابط مخصوصا در شرکت‌های بورسی این امکان وجود دارد، اما به طور کلی این موضوع در قانون تجارت ممنوع می‌باشد. شایان ذکر است براساس مباحث ذکر شده در بخش قبل، امکان رعایت مزایای مالیاتی ادغام به ارزش دفتری با عنایت به مفاد استاندارد ۳۸ حسابداری برای شرکت‌های پذیرفته شده در بازار سرمایه فراهم نمی‌باشد. بنابراین مطابق مفاد قانون تجارت امکان ایجاد سهام خزانه وجود ندارد. در صورت وقوع سهام خزانه در ادغام، دو گزینه برای حذف آن وجود خواهد داشت. در حالت اول میزانی از سرمایه ادغام‌پذیر که در اثر ادغام به خود آن منتقل می‌گردد، به سهامدار عمده انتقال می‌یابد. گزینه دیگر حذف مالکیت متقابل و سهام خزانه ایجاد شده است. حالت اول می‌تواند برای ممیز مالیاتی سهامدار ادغام‌پذیر این موضوع را تداعی نماید که در اثر فرآیند ادغام درآمد و منافعی نصیب سهامدار شده است. در این صورت مطابق بند «هـ» ماده ۱۱۱ ق.م.م و ماده۶ آیین‌نامه اجرایی ماده یاد شده، منافع ایجاد شده حسب قوانین و مقررات مربوط مشمول مالیات خواهند بود. اگرچه در حالتی که با هدف رعایت استاندارد حسابداری واحد تجاری نهایی ادغام‌پذیر و ادغام‌شونده یکسان می‌باشند، این موضوع از نظر اقتصادی وجود نخواهد داشت، اما پیشنهاد می‌گردد برای حذف این ریسک از گزینه دوم استفاده گردد. در گزینه دوم، میزان سرمایه شرکت ادغام‌پذیر پس از فرآیند ادغام، کمتر از مجموعه سرمایه شرکت‌های ادغام‌شونده و ادغام‌پذیر خواهد بود. میزان کمتر مربوط به درصد مالکیت شرکت/شرکت‌های ادغام‌شونده در شرکت ادغام‌پذیر می‌باشد. پیشنهاد می‌گردد با هدف رعایت قانون تجارت (ناشی از ممنوعیت سهام خزانه) و حذف ریسک مالیاتی ایجاد منافع و درآمد برای سهامدار، نسبت به حذف مالکیت متقابل و سهام خزانه ایجاد شده، اقدام نمود. این رفتار مشابه حذف سرمایه‌گذاری‌ها در تهیه صورت‌های مالی تلفیقی می‌باشد.

مالیات شرکت‌های ادغام‌شونده و اظهارنامه دوره ادغام

همان‌گونه که مطرح شد، در فرآیند ادغام، شرکت/شرکت‌های ادغام‌شده بدون نیاز به فرآیند تسویه منحل شده و ماهیت حقوقی آن‌ها از بین خواهد رفت. یکی از مباحث مربوط در این

[Downloaded from taxjournal.ir on 2025-12-12]

[DOI: 10.61882/taxjournal.33.65.87]

خصوص، مالیات دوره انحلال می‌باشد. در انحلال شرکت، مالیات مربوط به دوره انحلال مطابق مفاد مواد ۱۱۴ الی ۱۱۸ ق.م.م رفتار می‌گردد، اما درخصوص مالیات شرکت‌های ادغام‌شونده این موضوع متفاوت می‌باشد. همان‌گونه که پیش از این مطرح گردید، یکی از مزایای ادغام، کاهش دوره انحلال و حذف مالیات این دوره است. بر اساس بند «ج» ماده ۱۱۱ ق.م.م: «عملیات شرکت‌های ادغام یا ترکیب شده در شرکت جدید یا شرکت موجود مشمول مالیات دوره انحلال موضوع بخش مالیات بر درآمد این قانون نخواهد بود». در زمان انحلال ارزش دارایی شخص حقوقی نسبت به آنچه قبلاً فروش رفته بر اساس بهای فروش و نسبت به بقیه براساس بهای روز انحلال تعیین می‌گردد. به عبارت دیگر، دارایی‌های شرکت به‌روز شده و بعد از کسر بهای تمام شده، مشمول مالیات به نرخ ماده ۱۰۵ ق.م.م خواهد شد. معمولاً با توجه به تورم موجود در کشور، ارزش دارایی‌ها رشد قابل توجهی داشته و لذا مالیات دوره انحلال محسوس خواهد بود. این موضوع در حالی است که می‌توان با ادغام از این موضوع (به‌روزرسانی ارزش دارایی‌های منحل شده)، جلوگیری کرد.

اگر چه طبق مباحث مطروحه، عملیات شرکت‌های ادغام‌شونده مشمول مالیات دوره انحلال نمی‌باشد، اما ماده ۱۱۱ ق.م.م و آیین‌نامه اجرایی آن درخصوص نحوه ارائه اظهارنامه و رسیدگی مالیاتی دوره انحلال شرکت‌های ادغام‌شونده نکته‌ای مطرح نشده است. در ماده ۳ و ۵ آیین‌نامه اجرایی ماده ۱۱۱ ق.م.م، تکالیفی بر عهده مدیران شرکت‌های ادغام‌شونده و ادغام‌پذیر گذاشته است، این تکالیف عمدتاً شامل ارائه مدارک ادغام از قبیل صورت‌جلسات مجمع، آگهی ثبت و گزارش مؤسسه حسابرسی در خصوص ارزش ادغام می‌باشد. اگرچه در بند «ج» ماده ۱۱۱، قانون‌گذار عملیات شرکت ادغام‌شونده را مشمول مالیات دوره انحلال نمی‌داند، اما در فرآیند ادغام، شرکت/شرکت‌های ادغام‌شونده منحل و ماهیت حقوقی آنها از بین می‌رود. یکی از ابهامات در این حوزه ارائه یا عدم ارائه اظهارنامه انحلال می‌باشد. با توجه به اینکه در فرآیند ادغام، کلیه دارایی‌هاو بدهی‌ها و فعالیت شرکت‌های ادغام‌شونده به ادغام‌پذیر منتقل می‌گردد، این گونه تلقی شود که اظهارنامه دوره ادغام و رسیدگی عملکرد این دوره برای شرکت‌های ادغام‌شونده، در اظهارنامه سال مالی شرکت ادغام‌پذیر و همزمان با رسیدگی آن صورت می‌پذیرد. همان‌گونه که اشاره شده، در فرآیند ادغام شرکت‌های ادغام‌شونده منحل شده و ماهیت حقوقی آنها خاتمه می‌یابد. در این راستا نیاز است شرکت/شرکت‌های ادغام‌شونده نسبت به انجام تکالیف ماده ۱۱۶ ق.م.م اقدام نموده و ظرف شش ماهه از تاریخ

[Downloaded from taxjournal.ir on 2025-12-12]

[DOI: 10.61882/taxjournal.33.65.87]

انحلال و ادغام، اظهارنامه مالیاتی مربوط به آخرین دوره عملیات را تنظیم و به اداره مالیات ارائه نمایند. با این تفاوت که ارزش دارایی براساس ارزش انحلال نبوده و صرفاً عملکرد شرکت ادغام‌شونده از ابتدای سال مالی مورد رسیدگی قرار گرفته و مشمول مالیات به نرخ ماده ۱۰۵ ق.م.م خواهد شد. لازم به ذکر است در برخی از مواد قانون مالیات‌های مستقیم از جمله بند «ت» ماده۱۳۲، تبصره ماده ۱۹۳ و ماده ۱۷۷، شرط برخورداری از معافیت‌های مندرج در قانون را ارائه اظهارنامه می‌داند. همچنین در برخی از مواد قانون از جمله ماده ۱۹۲، عدم تسلیم اظهارنامه مشمول موجب جریمه ۲۰ درصدی خواهد شد.

در ماده ۱۱۶ ق.م.م مسئولیت اظهارنامه مندرج در این ماده را به مدیران تسویه موکول کرده است، اما در شرکت‌های ادغام‌شونده مدیر تسویه وجود ندارد. یکی از نکات ابهام در این خصوص مسئول ارائه‌دهنده اظهارنامه مالیات دوره انحلال به حوزه مالیاتی می‌باشد. طبق بند «و» ماده۱۱۱ ق.م.م: «کلیه تعهدات و تکالیف مالیاتی شرکت‌های ادغام یا ترکیب شده به عهده شرکت جدید یا موجود حسب مورد می‌باشد»، در این راستا وظیفه ارائه اظهارنامه مالیات عملیات دوره ادغام نیز به عهده مدیران شرکت ادغام‌پذیر خواهد بود.

بر اساس ماده ۸ آیین‌نامه اجرایی ماده ۱۱۱ ق.م.م، «عدم رعایت مقررات ماده ۱۱۱ اصلاحی قانون مالیات‌های مستقیم و این آیین‌نامه حسب مورد موجب عدم شمول تسهیلات موضوع ماده قانونی یاد شده نسبت به شرکت‌های ادغام‌شونده خواهد بود»، بهره‌مندی از مزایای مالیاتی پیش‌بینی شده را منوط به انجام تکالیف مقرر از جمله زمان‌بندی اعلام شده در مواد ۳ و ۵ آیین‌نامه اجرایی در خصوص مهلت ارائه مدارک و مستندات شرکت‌های ادغام‌شونده و ادغام‌پذیر به حوزه مالیاتی نموده است. شایان ذکر است براساس رأی مورخ ۱۳۹۷/۰۱/۲۱ هیأت عمومی دیوان عدالت اداری با عنایت به شکایت صورت گرفته توسط یکی از اشخاص حقوقی، با عنایت به اینکه در قانون بهره‌مندی از معافیت ماده ۱۱۱ ق.م.م، مشروط به ادغام به ارزش دفتری شده است، ایجاد محدودیت جدید از جمله رعایت سایر الزامات مندرج در آیین‌نامه اجرایی ماده ۱۱۱ را وارد نداسته و رأی به ابطال ماده ۸ آیین‌نامه مذکور داده است.

مالیات مقطوع انتقال دارایی‌های به شرکت ادغام‌پذیر

در فرآیند ادغام کلیه دارایی‌ها و بدهی‌های شرکت /شرکت‌های ادغام‌شونده به ادغام‌پذیر انتقال می‌یابد. ممکن است برخی از دارایی‌ها املاک یا سهام باشند. طبق تبصره ۲ ماده ۱۱۵ ق.م.م:

[Downloaded from taxjournal.ir on 2025-12-12]

[DOI: 10.61882/taxjournal.33.65.87]

«چنانچه در بین دارایی‌های شخص حقوقی که منحل می‌شود، دارایی یا دارایی‌های موضوع فصل اول باب سوم این قانون و سهام یا سهم‌الشرکه یا حق تقدم سهام شرکت‌ها وجود داشته باشد و این دارایی یا دارایی‌ها حسب مورد در هنگام نقل و انتقال قطعی مشمول مقررات ماده ۵۹ و تبصره ۱ ماده ۱۴۳ و ماده ۱۴۳ مکرر این قانون باشند، در تعیین ماخذ محاسبه مالیات آخرین دوره عملیات اشخاص حقوقی منحله ارزش دفتری دارایی یا دارایی‌های مذکور جز اقلام دارایی‌های شخص حقوقی منحل شده منظور نمی‌گردد و معادل همان ارزش دفتری از جمع سرمایه و بدهی‌ها کسر می‌گردد. مالیات متعلق به دارایی یا دارایی‌های مزبور حسب مورد براساس مقررات ماده ۵۹ و تبصره ۱ ماده ۱۴۳ و ماده ۱۴۳ مکرر این قانون تعیین و مورد مطالبه قرار می‌گیرد». بر اساس این تبصره شرکت‌های در حال انحلال باید مالیات مقطوع خود را در خصوص دارایی‌های اشاره شده پرداخت نمایند.

در برخی از معافیت‌های موجود در قانون مالیات‌های مستقیم و سایر قوانین برای شرکت‌ها و اشخاص، عمدتاً مشمول بر مالیات عملکرد است. به طور مثال براساس تبصره ۱ ماده ۱۴۳ مکرر ق.م.م، تمامی درآمدهای صندوق‌های سرمایه‌گذاری از پرداخت مالیات بر درآمد معاف می‌باشند. این معافیت صرفاً مشمول مالیات بر درآمد بوده و مالیات مقطوع از قبیل مالیات نقل و انتقال املاک شامل آن نمی‌گردد. این موضوع در خصوص صندوق‌های سرمایه‌گذاری زمین و ساختمان موضوعیت دارد. اگرچه درآمد این صندوق‌ها طبق تبصره یاد شده از پرداخت مالیات بر عملکرد معاف است، اما از پرداخت مالیات مقطوع از قبیل ماده ۵۹ ق.م.م بابت نقل و انتقال املاک معاف نمی‌باشند. این موضوع در خصوص انتقال دارایی‌های شرکت‌های ادغام‌شونده به ادغام‌پذیر مخصوصاً در زمانی که شرکت ادغام‌شونده دارای املاک و مستغلات یا سهام می‌باشد، ممکن است قابل تأمل باشد. میان معافیت‌هایی از قبیل تبصره ۱ ماده ۱۴۳ مکرر ق.م.م با بند «ب» ماده ۱۱۱ ق.م.م و آیین‌نامه اجرایی آن تفاوت‌هایی وجود دارد. طبق بند «ب» ماده ۱۱۱ ق.م.م: «انتقال دارایی‌های شرکت ادغام یا ترکیب شده به شرکت جدید یا شرکت موجود حسب مورد به ارزش دفتری مشمول مالیات مقرر در این قانون نخواهد بود». بر اساس این بند و با توجه به اینکه دارایی‌های موضوع فصل اول باب سوم این قانون و سهام یا سهم‌الشرکه یا حق تقدم سهام شرکت‌ها نیز جزو دارایی‌های شرکت‌های ادغام‌شونده محسوب می‌گردد و با عنایت به صراحت بند یاد شده درخصوص معافیت انتقال دارایی‌های ادغام‌شونده از مالیات مقرر در قانون، انتقال دارایی‌های مذکور حتی مشمول مالیات مقطوع نیز نخواهد بود.

[Downloaded from taxjournal.ir on 2025-12-12]

[DOI: 10.61882/taxjournal.33.65.87]

این موضوع موجب ایجاد مزیت مالیاتی دیگر ادغام نسبت به انحلال می‌گردد. مورد مطروحه در ماده ۳ «آیین‌نامه تشویق به مشارکت موضوع ماده ۱۵ قانون حداکثر استفاده از توان تولیدی و خدماتی کشور و حمایت از کالای ایرانی» نیز ذکر شده است. بر اساس این ماده، انتقال اموال و دارایی شرکت‌های ادغام شونده پس از ثبت نزد مرجع ثبت شرکت‌ها به صورت قهری انجام می‌شود. مرجع ثبتی مکلف است در صورت تقاضای شرکت جدید یا شرکت ادغام‌پذیر با ارائه آگهی رسمی سند ادغام، نسبت به اصلاح مالکیت ثبت شده بدون انجام تشریفات ثبتی اقدام نماید.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

همان‌گونه که بیان شد، ادغام یکی از گزینه‌های مفید به عنوان جایگزین انحلال شرکت‌ها یا کاهش تعداد شرکت‌ها در هلدینگ‌ها و بانک‌ها با هدف کاهش هزینه‌ها، چابک‌سازی و افزایش هم‌افزایی می‌باشد. اگرچه در ماده ۱۱۱ ق.م.م و آیین‌نامه اجرایی آن اشاره به مباحث مالیاتی ادغام شده است، عدم پرداختن کامل به آن درخصوص برخی از مدیران شرکت‌های ادغام‌شونده یا ادغام‌پذیر موجب شده تا این ابزار کمتر مورد توجه قرار گیرد. از سوی دیگر، انطباق این ماده قانون با سایر الزامات و قوانین می‌تواند اثراتی را بر مزایای مالیاتی احصاء شده داشته باشد. در این راستا در این پژوهش این نکات مورد بررسی قرار گرفته است.

مزایای مالیاتی اشاره شده در ادغام شرکت‌ها، نیازمند ادغام به ارزش دفتری می‌باشد. با توجه به مفاد استاندارد ۳۸ حسابداری، ادغام شرکت‌ها به ارزش دفتری تنها در شرکت‌های با کنترل واحد مشمول استاندارد یاد شده و ترکیب به ارزش منصفانه (ارزش روز) نخواهد بود، لذا بهره‌مندی از مزایای مالیاتی در سایر شرکت‌ها با سهامدار متفاوت (مخصوصاً در بازار سرمایه) قابل انجام نمی‌باشد.

در انحلال شرکت‌ها، انتقال برخی از دارایی‌ها از جمله املاک و سهام مشمول مالیاتی مقطوع حسب قوانین و مقررات مربوطه می‌باشند. در ادغام شرکت‌ها، مطابق با ماده ۲ آیین‌نامه اجرایی ماده ۱۱۱ ق.م.م، انتقال شرکت‌ها به ارزش دفتری مشمول هیچ‌گونه مالیات از جمله مالیات مقطوع نیز نخواهد بود. همچنین در دوره ادغام، مشمول مالیات دوره انحلال نیز نخواهد بود.

با عنایت به اینکه در فرآیند ادغام با هدف استفاده از مزایای مالیاتی ادغام به ارزش دفتری، شرکت‌های دارای کنترل واحد ممکن است سهامدار یکدیگر باشند، در صورت ایجاد سهام

[Downloaded from taxjournal.ir on 2025-12-12]

[DOI: 10.61882/taxjournal.33.65.87]

خزانه، با هدف رعایت قوانین و مقررات نیاز است تا سهام خزانه با هدف کاهش ریسک‌های مالیاتی احتمالی، حذف گردد.

یکی از ابهامات اساسی در فرآیند ادغام شرکت‌ها، ارائه یا عدم ارائه اظهارنامه انحلال می‌باشد. اگر چه در دوره ادغام (ابتدای سال مالی شرکت تا زمان ادغام)، طبق بند «ج» ماده ۱۱۱ ق.م.م، مشمول مالیات دوره انحلال نمی‌باشند، اما با توجه به فعالیت اقتصادی شرکت/ شرکت‌های ادغام شونده، نیاز به ارائه اظهارنامه مالیاتی و رسیدگی به آن می‌باشد. ارائه اظهارنامه، مسئول ارائه آن و نحوه رسیدگی مورد ابهام مدیران شرکت‌ها و مدیران سازمان امور مالیاتی می‌باشد. این موضوع به نحوی است که حتی ممیزان مالیاتی نیز در زمان اخذ مدارک ادغام شرکت‌های ادغام‌شونده و ادغام‌پذیر دارای ابهام می‌باشند. یکی از ابهامات ناشی از محل ارائه مدارک (حوزه مالیاتی شرکت ادغام‌شونده یا ادغام‌پذیر) است. همچنین ابهام دیگر رسیدگی مجزا به عملکرد دوره ادغام شرکت‌های ادغام‌شونده به صورت مستقل یا همراه با رسیدگی سال عملکرد شرکت ادغام‌پذیر می‌باشد. هر چند در این پژوهش تلاش شده است با بررسی قوانین و مقررات ابهامات یاد شده مورد بررسی و راهکار مربوطه ارائه گردد، اما جهت شفافیت بیشتر و استفاده بنگاه‌های اقتصادی از ظرفیت پیش‌بینی شده، نیاز است آیین‌نامه اجرایی ماده ۱۱۱ ق.م.م مورد بازنگری قرار گرفته یا سازمان امور مالیاتی در راستای رعایت تکالیف خود از جمله تبصره ماده ۱۹۲ ق.م.م و مواد ۲۶ و ۲۷ قانون مدیریت خدمات کشوری، در قالب بخشنامه نسبت به تدقیق فرآیند مالیاتی ادغام، اقدام نماید. از جمله موارد مورد نیاز جهت بازنگری در آیین‌نامه اجرایی یا تدقیق نمودن فرآیند مالیانی ادغام در قالب بخشنامه، مواردی از قبیل ساز و کار ارائه اظهارنامه دوره ادغام و نحوه رسیدگی به آن (به صورت مستقل یا به همراه عملکرد شرکت ادغام‌پذیر)، نحوه اقدام در خصوص سهام خزانه در جهت رفع مغایرت با قانون تجارت، نحوه استفاده از روش شرکت جدید در ادغام، و مغایرت موجود در مزیت ادغام به ارزش دفتری با استاندارد ۳۸ حسابداری و ... می‌باشد. انجام این مهم می‌تواند سبب استفاده بیشتر بنگاه‌های اقتصادی از ظرفیت‌های پیش‌بینی شده در قانون مالیات‌ها و همچنین هدایت مد نظر دولت به سیاست‌های اقتصادی تدوین شده گردد.

[Downloaded from taxjournal.ir on 2025-12-12]

[DOI: 10.61882/taxjournal.33.65.87]

تعارض منافع

تعارض منافع وجود ندارد.

سپاسگزاری

در پایان نویسندگان لازم می‌دانند که از داوران ناشناس نشریه برای نظرات سازنده با هدف بهبود و رونق بخشیدن به ارزش علمی پژوهش قدردانی کنند.

ORCID

Hanzaleh Fendereski https://orcid.org/0000-0001-6501-2297

Mohammad Mehdi Naderi Noureyni https://orcid.org/0009-0006-1838-2248

[Downloaded from taxjournal.ir on 2025-12-12]

[DOI: 10.61882/taxjournal.33.65.87]

References

1. Abdurrahimi, F., & Ahmadi Mousavi, S. M. (2021). Analysis of Preventive Solutions of Tax Crimes. *Legal Research, 20*(46), 71-91. [In Persian]
2. Ahmadreza, Gh. (2024). Tax Procedure. Tehran: Daneshpazir. [In Persian]
3. Beigi Habibabadi, A. (1383). The Rights of Minority Shareholders in the Merger of Commercial Companies. *Legal Research, 3*(5), 229-251. [In Persian]
4. Dehkhoda, A. A. (1993). *Dehkhoda Dictionary*. Tehran: University of Tehran Press. [In Persian]
5. Direct Taxes Law. (2015). [In Persian]
6. Executive Regulations of Article 111 of the Direct Taxes Law. (2004). [In Persian]
7. Ghasemi, S., Tehrani, R., Alirezaei, A. T., Abbaspour Esfandan, Gh., & Shahverdiani, Sh. (2024). Synergies from Mergers and Acquisitions Using Monte Carlo Simulation and a Real Options Approach. *Biannual Scientific Journal of Economic Studies and Policies, 10*(2), 131-155. [In Persian]
8. Ghorbani Lachavani, M., Ghorbani Lachavan, J., & Ghorbani Lachavan, Z. (2019). A Research on the Specific Legal Aspects of Capital Increase Due to the Simple Merger of Banks. *Research and Development Quarterly in Comparative Law, 3*(6), 101-127. [In Persian]
9. Hashemi, S. M., & Masoumi, A. A. (2018). The Legal Feasibility of Integrating Pension Funds in Iran's Social Security System. *Scientific Research Quarterly of Administrative Law, 5*(13), 111-134. [In Persian]
10. Hassannejad, M., & Fadainejad, M. I. (2017). Examining the Motivations of Acquisitions and Mergers (M & A) in the Capital Market of Iran. *Financial Management Perspective, 7*(18), 67-84. [In Persian]
11. Hillier, D., Ross, S., Westerfield, R., Jaffe, J., & Jordan, B. (2012). *Corporate Finance* (4th Ed.). New York: McGraw Hill.
12. Isazadeh, S., & Mazzhary Aavaa, M. (2016). The Study of the Economies of Scale, Post-merger in Iran (2003-2012). *Qjerp, 23*(76), 55-74. [In Persian]
13. Jafari Samet, A. (2017). Merger is an Effective Solution to Prevent Bank Bankruptcy. *Researches of Money and Banking, 11*(37), 437-466. [In Persian]
14. Khanzadi, A., & Qadri, Sh. (2019). Evaluating the Impact of Direct and Indirect Taxes on Private Sector Investment in Iran. *Stable Economy and Sustainable Development, 1*(1), 61-78. [In Persian]
15. Law of Maximum Use of Production and Service Capacity of the Country and Protection of Iranian Goods. (2019). [In Persian]
16. Qavami, H., Shabani, M. A., Rahimi, R., & Fardsharifi, H. (2018). Comparing the Impact of Value Added Tax and Direct Taxes on Iran's Economic Growth. In *Value Added Tax, Opportunities and Challenges*, Mashhad, Iran. [In Persian]

[Downloaded from taxjournal.ir on 2025-12-12]

[DOI: 10.61882/taxjournal.33.65.87]

17. Rasouli Kahrodi, M., & Shahidi Asl, S. (2022). The Effect of Characteristics of Acquiring and Acquired Companies on the Performance of Merged and Acquired Companies. *Management and Development Process, 34*(4), 145-185. [In Persian]
18. Regulations Encouraging Participation in Article 15 of the Law on Maximum Use of Production and Service Capacity of the Country and Protection of Iranian Goods. (2021). [In Persian]
19. Schenk, A., & Oldman, O. (2022). *Value Added Tax: A Comparative Approach in Theory and Practice*. Leiden: Brill.
20. The Law on Removing Barriers to Competitive Production and Improving the Country's Financial System. (2015). [In Persian]
21. Trade law. (1934). [In Persian]
22. Turkani, Sh., Mohammad Rezaei, F., & Yaqubnejad, A. (2021). The Type of Integration of Audit Institutions in Iran: Formal or Real. *Audit Science, 84*(21), 349-381. [In Persian]

استناد به این مقاله: فندرسکی، حنظله، و نادری نورعینی، محمدمهدی. (۱۴۰۴). نقش و جایگاه مشوق‌های مالیاتی در ادغام بنگاه‌های اقتصادی. پژوهشنامه مالیات، ۳۳(۶۵)، ۸۷-۱۱۱.

Journal of Tax Research is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial4.0 International License.

[Downloaded from taxjournal.ir on 2025-12-12]

[DOI: 10.61882/taxjournal.33.65.87]